

Ruotsi lännen etuvartiona kylmän sodan asetelmissa

Jerker Widén: Väktare, ombud, kritiker. Sverige i amerikanskt säkerhetstänkande 1961–1968. Sanérus Academic Press, Stockholm 2009. 319 s.

■ Kyseessä on Åbo Akademiassa hyväksytty väitöskirja, jonka aiheita tekijä on perustellut tarpeella jatkaa Ruotsin turvallisuuspoliittista asemaa kylmän sodan aikana luotavaa akateemista tutkimusta 1960-luvulle ottamalla tähtystypisteeksi Washingtonin. Kun lähdetilanne on jo hyvän aikaa sallinut 1950-luvun politiikan perusteellisen selvittämisen, on 1960-luvun ulko- ja puolustuspolitiikan päätöksentekoa valaisevat asiakirjat olleet Yhdysvaltojen arkistoissa vasta kymmenkunta vuotta tutkijoiden käytettävissä.

Widénin henkilökohtainen kiinnostus aiheeseen selittyy paljolti osallistumisella suurlähettiläs Rolf Ekéuksen johtamaan Ruotsin puolueettomuuspolitiikan selvitystyöhön, joka tuotti virallisuontoisen raportin ”Fred och säkerhet: svensk säkerhetspolitik 1969–89” (2002). Sitä varten kerättiin taustaksi aineistoa myös Yhdysvaltojen Ruotsin-politiikasta aikaisemmilta vuosilta.

Kylmän sodan historiassa ”lyhyt 1960-luku” asettuu Ber-

liinin kriisiin 1961 sekä toisaalta Vietnamin sodan huippenuksen ja Tšekkoslovakiian miehitysvuoden 1968 välille. Suurvaltajännityksen pahin kärjistymä oli Kuuban kriisi syksyllä 1962, minkä jälkeen kansainvälistä politiikkaa alkoi sävyttää jo liennytyskehitys.

Kun vuosikymmenen alussa Washingtonin pohdintoissa Ruotsi nähtiin tärkeänä lännen ulkovartiona Neuvostoliiton uhkaa vastaan, jouduttiin jo 1960-luvun puolivälistä lähtien toteamaan, että ruotsalaista ulkopoliitiikkaa alkoi Vietnamin sodan vuoksi leimata kritiikki Yhdysvaltoja kohtaan. Siitä syntyi vuonna 1968 näiden maiden keskinäisiin suhteisiin vakava kriisitilanne. Luonteva tutkimustehtävä Widénillä onkin ollut selvittää, miten Yhdysvaltojen politiikka Ruotsin suhteen noissa puitteissa kehittyi, ja miten tehokkaasti syntyneitä ongelmia kyettiin ratkomaan.

Kirjan nimestä ilmenee kolme Yhdysvaltojen kannalta tärkeää roolia, joiden mukaisesti Ruotsia Washingtonissa arvioitiin. Niistä tärkeimmäksi kohonnen ”vartijan” (väktare) tehtävä selittyy Ruotsin merkittävällä sotilasstrategisella sijainnilla Itämeren äärellä sekä erityisesti liittolaismaiden Tanskan ja Norjan puolustuksen etumaastona. Lisäksi Ruotsissa oli kylmän sodan oloissa tärkeitä malmivaroja ja suorituskykyinen aseetoollisuus.

Ruotsinkielen sana ”ombud” on tunnetusti vaikea kääntää muille kielille, mutta tässä yhteydessä se tarkoittaa asiameistä eli agenttia, jonka välityksellä Yhdysvallat saattoi edistää omia päämääriään vai-

kuttamalla kolmansiin maihin tai kansainvälisiin järjestöihin. Noottikriisin yhteydessä syksystä 1961 amerikkalaiset yrittivät Ruotsin välityksellä tukea Suomea kestävään Neuvostoliiton poliittista painostusta, mutta pääministeri Tage Erlander ei ollut kovin innostunut sellaisesta roolista. Hänen mielestään Suomi selviytyi parhaiten omilla avuillaan.

”Kriitikon” rooli oli Yhdysvaltojen kannalta arvioituna alun perinkin kielteinen, mutta siitä alkoi tulla todellinen ongelma vasta Vietnamin sodan myötä. Vaikka Olof Palme oli selvästi näkyvin kriitikko, hän ei ollut suinkaan yksin vaan edusti laajaa kansalaismielipidettä ja oli sen vuoksi poliittisesti vahvoilla.

Keväällä 1968 Yhdysvallat määräsi suurlähettiläänsä poistumaan Tukholmasta, mikä oli ystävämaiden välillä selvä kriisin merkki. Suurlähettiläs palasi kuitenkin ”neuvotteluista” Washingtonista jo seitsemän viikon kuluttua, joten Ruotsin ”yöpakkaskriisi” saatiin välillä rauhoittumaan. Maiden välistä vierailuvaihtoa ja koulutusohjelmia pantiin jäihin, ja vaikutukset ulottuivat myös talouden alalle. Sotilasuhteissa kriisi aiheutti muun muassa ilmatorjuntaohjusten toimituskiellon, joka purkautui vasta vuonna 1970. Kireä vaihe kesti Vietnamin sodan päättymiseen asti, mutta Widén ei valittavasti käsittele juuri lainkaan vuoden 1968 jälkeisiä tapahtumia, vaikka ne kuuluivat samaan kokonaisuuteen.

Widénin väitöskirjan johdanto on esimerkillisesti kirjoitettu. Mainittujen tutkimuskysymysten ja teemojen peruste-

lun ohella hän selvittää tutkimus- ja lähdetilannetta varsin perusteellisesti. Yhdysvalloissa ja Ruotsissa on ulkopoliittikkaa käsitteleviä asiakirjoja hyvin saatavilla, mutta sotilaallisten ja tiedustelualan kysymysten tutkiminen arkistoissa on yhä vaikeaa. Siltä osin apua ei ole paljon saatavissa haastatteluitakaan, koska asianomaiset ovat sitoutuneet vaikenemaan. Tuohon voi lisätä, että sama tilanne vallitsee myös Suomesa, joka Widénin tutkimuksessa on 1960-luvun alun osalta varsin tärkeässä asemassa. Suomalaisille kylmän sodan tutkijoille Widén tarjoakin paljon viitteitä hyödyllisiin lähteisiin.

Yhdysvaltojen Ruotsin-poliittikan taustat kylmän sodan alusta lähtien ja päätöksentekojärjestelmän toiminta tulevat Widénin kirjassa selkeästi kuvatuiksi ja pohjustavat hyvin varsinaista tutkimustehtävää. Sanottakoon kuitenkin, että kuvaus keskittyy turhan paljon diplomaattiasiakirjoihin ja poliittisen päätöksenteon dokumentteihin, joten sellaiset käytännön kysymykset kuin sotilaallinen ja tiedustelualan yhteistyö 1950-luvulla jäävät muutaman maininnan varaan. Tästä saattaa syntyä virheellinen mielikuva, että yhteistyö olisi voimistunut vasta 1960-luvun alussa, mutta onneksi näitä asioita on jo tutkittu melko perusteellisesti muissa yhteyksissä.

Yhdysvaltojen turvallisuuspoliittisten linjausten synty ja sisältö selvitetään kirjassa perusteellisesti. Vuoden 1963 poliittikkapaperissa annetaan Ruotsille jopa salainen ”turvatakuu” Neuvostoliiton hyök-

käyksen varalle. Huolimatta yksityiskohtaisesta dokumenttien esittelystä jää silti epäselväksi, mikä merkitys tuollaisilla takuilla tai avustuslupauksilla olisi todellisuudessa ollut. Mitään suunnitelmia ei ole löytynyt, eikä salaisen apulupauksen pelotearvokaan ollut kaksinen.

Olisi ollut hyödyllistä viitata Naton sisällä käytyyn jatkuvaan kiistaan turvatakuiden pitävyydestä. Esimerkiksi Charles de Gaulle irrotti Ranskan Naton sotilaallisesta toiminnasta 1960-luvun puolivälissä todeten, ettei amerikkalaisten ydinaepelotteeseen voinut luottaa sen jälkeen, kun Neuvostoliitto oli saanut vastaiskukyvyn. Yhdysvallat varmaankin oli valmis sotilaallisesti avustamaan myös Ruotsia siinä tapauksessa, että tilanne sellaista vaati. Tiedustelualan ja varusteluteollisuuden yhteistyö perustui yhteisiin intresseihin, eikä siihen tarvittu mitään sopimuksia tai takuita.

Suomalaisen arvioitsijan näkökulmasta huomiota herättää, ettei Widén selvitä Ruotsin asemaa Yhdysvaltojen ilmapoliittisessa strategiassa kovinkaan tarkasti, vaikka hän on toiminut Tukholmassa Puolustuskorkeakoulun tutkijana. Tähän liittyy Suomen tilannekehityksen vaikutuksen hieman pintapuolinen arviointi Yhdysvaltojen Ruotsin-suhteisiin vaikuttavilta osin. Suomi kylläkin useaan kertaan mainitaan aiheeksi sekä Yhdysvaltojen että Ruotsin turvallisuuspoliittisille kannanotoille 1960-luvun alkupuolella ja aivan erityisesti ”noottikriisin” 1961 aikoihin. Sen sijaan vuoden 1962 kuudessa esille nousutta Suomen

yritystä hankkia ilmatorjunta-ohjuksia ei kytketä laajempaan ilma puolustusongelmaan, vaikka se Yhdysvaltojen kannalta oli erittäin tärkeä – joskin hyvin salattu – strateginen kysymys, jota käsiteltiin myös tärkeimpien Nato-liittolaisten ja Ruotsin kanssa.

Skandinavia ja Suomi olivat 1960-luvun puoliin asti Yhdysvaltojen pommikoneiden potentiaalinen ylilentoalue matkalla Neuvostoliiton kohteisiin. Amerikkalaiset eivät kuitenkaan paljastaneet sivullisille näitä todellisia syitä vastustaa Suomen pyrkimystä lieventää Pariisin rauhansopimuksen ohjuskieltoa, joten Widén ilmeisesti siitä syystä tulkitsee tätä vaihetta vanhentuneiden lähteiden perusteella virheellisesti. Uusin suomalainen tutkimustieto ei ole näköjään vielä yltänyt Ruotsiin tai yleensä-kään kansainvälisille foorumeille.

Kirjasta saa vaikutelman, ettei tekijä ole kovin hyvin perehtynyt turvallisuuspoliittisen diplomatian ja reaalisesti sotilaspolitiikan tai strategian erilaisiin käytäntöihin nimenomaan 1960-luvun alkupuolella. Sen sijaan Vietnamin sodan aika ja siihen liittynyt kiista uusien amerikkalaisten Red-eye-ohjusten toimittamisesta Ruotsille on saanut hyvin perusteellisen käsittelyn. Widén paljastaa ainakin osasyiksi sen, että hän on aikaisemmin tutkinut yksityiskohtaisesti juuri 1960-luvun loppupuoliskon tapahtumia ja julkaissut niistä raportteja.

Samanlainen viehtymys vanhan aineiston käyttöön tulee ilmi käsiteltäessä vakooja Stig Wennerströmin tapausta.

Kesällä 1963 paljastui, että tämä Ruotsin ilmavoimien eversti oli toimittanut Neuvostoliitolle 15 vuoden ajan suuret määrät tärkeitä tietoja Ruotsin puolustuksesta, aseistuksesta ja tiedusteluyhteistyöstä Yhdysvaltojen kanssa. Vaikka amerikkalaisten reaktio jäi verraten vaimeaksi, Wennerströmin paljastumisen seurauksia käsitellään 20 sivun verran.

Johtopäätöksensä Jerker Widén esittää, että Yhdysvaltojen silmissä Ruotsin rooli lännen etuvartiona oli hallitseva huolimatta ajoittain esille nousseista epäilyistä maan luotettavuuden suhteen. Ruotsin puolueettomuuspolitiikka eli sananmukaisesti liittoutumattomuus (*”alliansfrihet i fred slytande till neutralitet i krig”*) ei amerikkalaisille sinänsä ollut ongelma eikä paineita Nato-jäsenyyteen enää 1960-luvulla esiintynyt. Myöskään ruotsalaisten taipumus esiintyä kriittikkona ei vakavasti häirinnyt tuon peruslinjan jatkumista.

Ruotsin rooli asiamiehenä edistämässä Washingtonin intressejä muissa maissa ja kansainvälisissä organisaatioissa ei toiminut aivan odotuksien mukaisesti. Ruotsi noudatti omia linjauksiaan eikä useinkaan kuunnellut amerikkalaisten neuvoja tai taipunut painostuksen alla. Hyödyllisempää olikin pehmeä vaikuttaminen ruotsalaisten mieliin kulttuurin, median ja ihmisten kanssakäymisen alalla. Aina sekään ei auttanut, sillä ruotsalaisten 1960-luvun mittaan kasvanut anti-amerikkalaisuus ilmeni siirtomaiden vapautusliikkeiden ja Pohjois-Vietnamin tukemisessa sekä kannanotoissa

latinalaisen Amerikan tapahtumiin.

Jerker Widénin väitöskirja on kaikkiaan huolellista työtä ja tutkimusteknisesti myös alan opiskelijoille esimerkiksi kelpaava. Se keskittyy kylmän sodan historian kokonaisuutta ajatellen verraten kapealle mutta kylläkin tärkeälle sektorille ja liittyy luontevasti Ruotsissa viime vuosina jälleen voimistuneeseen diplomatian historian tutkimuksen traditioon. Ruotsalainen intressi on vahvasti suuntautunut Yhdysvaltojen suhteisiin, kuten meillä on ollut rasituksena painotus yksipuolisesti Venäjän-suhteisiin ja sisäpolitiikkaan.

Vaikka Widénin kirjassa käsitellään verraten paljon myös Suomea ja muita pohjoismaita, ei viittauksia suomalaisen tutkimukseen juuri näy Jussi Hanhimäen perustavia töitä lukuun ottamatta. Suomessa tehtävällä ”perinteisellä” turvallisuuspolitiikan historian tutkimuksella onkin syytä melkoiseen kiriin, jotta ei tykkäänään jäätäisi kilvassa pohjoismaiden kyydistä.

Pekka Visuri